

ВПЛИВ КІЛЬКОСТІ СТРАХОВИКІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАХОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Лада Шірінян

кандидат економічних наук, докторант

Науково-дослідний фінансовий інститут

Академії фінансового управління Міністерства фінансів України.

Постановка проблеми. Незважаючи на суттєве збільшення вимог законодавства щодо мінімального розміру статутного фонду і прогнози фахівців, кількість страховиків на українському ринку страхування невинно збільшувалась: з 254 у 1998 році до 398 у 2005 році, а потім до 456 у 2010 році [1]. Невелике коливання спостерігалось у 2009 році: кількість страхових компаній зменшилась з 469 у 2008 році до 450 у 2009 році. Останніми роками на вітчизняному страховому ринку почалися процеси концентрації капіталів та об'єднання страховиків на основі поєднання комерційних, фінансових інтересів з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників. Крім того, новими для страхового ринку України стали процеси злиття та поглинання страхових компаній. Деякі компанії внаслідок фінансової кризи опинилися на межі банкрутства. Водночас дані свідчать, що з'являються і отримують ліцензії нові компанії.

Порівняння показує, що кількість страхових компаній в Україні значно перевищує кількість страховиків у інших країнах СНД. Так, у 2010 р. кількість страхових компаній у Росії становила близько 700, у Казахстані – 40, в Молдові – 24, в Білорусі – 25, в Грузії – 15, у Вірменії – 9, в Таджикистані – 10, що пояснюється в першу чергу чисельністю населення країн. Саме тому частина вітчизняних підприємців, експертів і чиновників державних органів регулювання вважають, що кількість страховиків в Україні є великою. Інша частина вважає навпаки, адже чим більше усередині країни конкурентноздатних страхових організацій, тим вище рівень страхових пропозицій і краще якість страхових послуг. Однак ані перші, ані другі не використовують науково-обґрунтованого підходу для розв'язання проблеми. Отже, актуальним залишається питання необхідної кількості страховиків на ринку з погляду створення умов для вільної конкуренції і високої ефективності страхової галузі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам функціонування ринку страхових послуг присвячено ряд робіт закордонних та вітчизняних вчених. Так, в роботах зарубіжних вчених Д. Бланда [5], А. И. Гінзбурга [7], К. Е. Турбіної [8], В. В. Шахова [12] приділяється значна увага розвитку страхового ринку, його структурі та інфраструктурі, особливостям створення та функціонування страхових компаній. Механізми конкуренції на страхових ринках були досліджені в роботах вітчизняних вчених В. Д. Базилевича [2], Н. Р. Балук [3], В. Д. Бігдаша [4], А. М. Єрмошенко [6], О. Залетова [10], С. С. Осадця [9], В. М. Фурмана [11],

Я. Шумелди [14]. Однак, в роботах вказаних авторів розглянуті лише окремі аспекти конкуренції страхових компаній.

Невирішені частини загальної проблеми. Незважаючи на те, що проблемами розвитку страхового ринку фахівці займаються давно, питання впливу кількості страхових компаній на ефективність функціонування страхового ринку, на наш погляд, не знайшло відображення в науковій літературі. Проте необхідність дослідження та вирішення означеного питання гадається безсумнівною і становить як теоретичний інтерес, так і практичний.

Метою статті є дослідження впливу кількості страховиків, що діють на страховому ринку, на ефективність страхової галузі України на основі перевірки гіпотез і еволюційного підходу.

В представленому дослідженні ми виконаємо регресійний аналіз з метою перевірки гіпотез для всього ринку в цілому щодо взаємозв'язку показників, що характеризують конкуренцію на ринку, з кількістю страховиків на ринку. Основним фактором, який розглянуто в роботі, є загальна кількість страховиків на ринку (N).

Викладення основного матеріалу.

1. Параметри дослідження

В цьому дослідженні ми використали офіційні річні звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (до липня 2011 року – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, далі по тексту Держфінпослуг) за всі роки роботи і дані Міністерства фінансів України для визначення валових премій (ВП) і чистих премій (ЧП - валові премії за мінусом коштів з перестрахування всередині країни для виключення подвійного рахунку обсягів коштів) на всьому страховому ринку. По-друге, ми використали офіційні звітні дані (форми 1, 2, 3 фінансової звітності) кожного страховика України за роки їхньої діяльності, що були опубліковані у відкритій пресі, на офіційних веб-сайтах компаній та інших інформаційних ресурсах [1; 15]. При проведенні такого роду аналізу нам довелося стикнутися з певними труднощами, які пов'язані, насамперед, з закритістю необхідної для дослідження інформації. Саме це змусило нас використовувати тільки ті показники, що публікуються в офіційній звітності [16-17]. Так, наприклад, замість показника «Страхові премії», який не входить до офіційної публікованої звітності окремо взятої страхової компанії, ми побудували аналіз на показнику «Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» (рядок 010 форми 2 графа 3), що фактично являє собою зароблені страхові платежі, характеризує дохід від страхової діяльності і врахували їх схожу за характером поведінку та часову динаміку. За аналогією з прийнятою Держфінпослуг України термінологією надалі ми називатимемо цей показник чистим доходом (ЧД). Ми використали також показник «Актив» (рядок 280 форми 1 графа 4), який характеризує розмір коштів

страхової компанії, що інвестовані в цінні папери, нерухомість, рахунки та депозити в банках, інші матеріальні цінності та права вимоги. Все це дало змогу систематизувати фактичні матеріали за останнє десятиліття і визначити: 1) чистий дохід (ЧД) кожного страховика і всіх страховиків загалом від страхової діяльності; 2) активи (А) кожного страховика і всіх страховиків на ринку.

Враховуючи отриману таким чином інформацію, ми побудували наступний аналіз поведінки таких показників ринку: 1) концентрацію (CR) на ринку найбільших страховиків; 2) ємність страхового ринку (η); 3) індекс Герфіндаля-Гіршмана (HHI). Причому кожний з названих показників η , HHI і CR пропонуємо визначати на базі чотирьох основних макроекономічних факторів: 1) чистих страхових премій (ЧП); 2) валових страхових премій (ВП); 3) чистого доходу (ЧД) від основної операційної діяльності; 4) активів (А).

Ємність. Одним з найважливіших показників, що демонструють важливість страхової галузі для країни, є ємність страхового ринку, яку знаходять як частку обсягу коштів від страхування у загальному обсязі ВВП країни. Ємність страхового ринку за обсягом чистих премій ($\eta_{\text{ЧП}}$), валових премій ($\eta_{\text{ВП}}$), чистого доходу ($\eta_{\text{ЧД}}$) та активів ($\eta_{\text{А}}$) визначатимемо аналогічно як частки обсягів названих показників по відношенню до ВВП країни.

Концентрація. Іншим важливим показником, що ми розглянемо далі є ступінь монополізації ринку. Зазвичай використовують коефіцієнт концентрації страховиків (CR), що розраховується за допомогою частки премій суб'єктів господарювання і ранжуванні отриманих значень. Наявні дані дають змогу визначати коефіцієнт концентрації CR_3 для перших трьох найбільших страховиків на ринку, а саме концентрацію за обсягом: чистих премій ($CR_{\text{ЧП}}$); чистого доходу від страхової діяльності ($CR_{\text{ЧД}}$); валових премій ($CR_{\text{ВП}}$); активів ($CR_{\text{А}}$).

Індекс Герфіндаля-Гіршмана. Третім важливим показником, що характеризує стан конкуренції на ринку, є індекс Герфіндаля-Гіршмана (HHI), який визначається як сума квадратів часток обсягів діяльності страховиків в загальному обсязі діяльності всіх страховиків на ринку. За таким самим принципом визначатимемо Індекс Герфіндаля-Гіршмана за чистими преміями ($HHI_{\text{ЧП}}$), валовими преміями ($HHI_{\text{ВП}}$), чистим доходом ($HHI_{\text{ЧД}}$) та за активами ($HHI_{\text{А}}$).

Розраховані таким чином показники становлять основу нашого подальшого дослідження.

2. Страховий ринок України в розрізі основних показників

Чистий дохід і чисті страхові премії. Динаміку обсягів ЧП і ЧД показано на рис. 1а. Аналіз поведінки показників ВП і ЧП виявив строгу кореляцію між означеними величинами. У 2004 році показник ЧП має локальний максимум. Абсолютний максимум ЧП спостерігався у 2008 році.

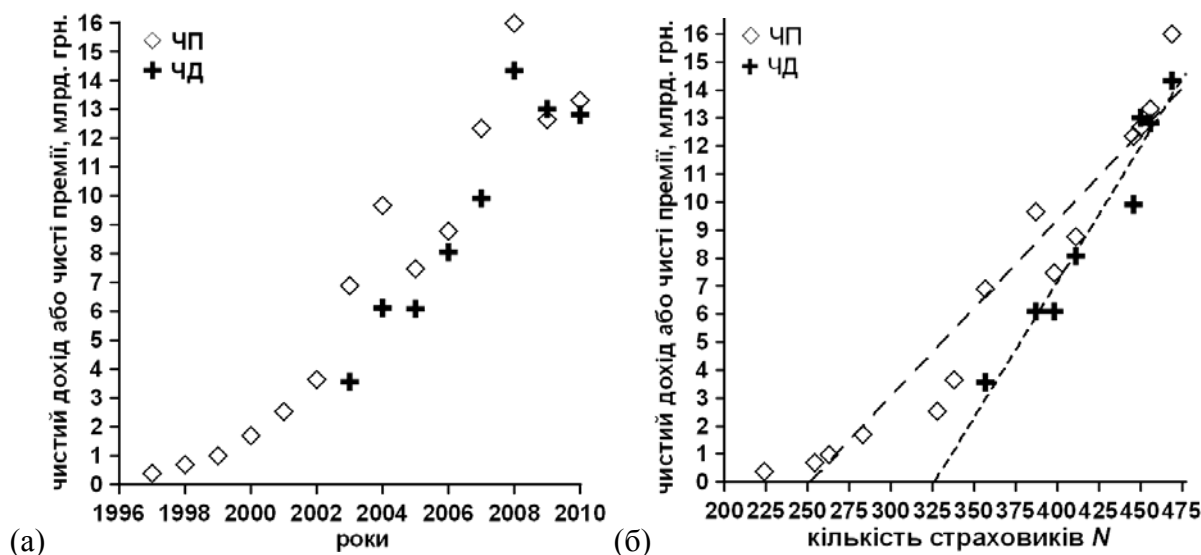

Рис. 1 Взаємозв'язок між обсягами доходів, премій і кількістю страховиків на ринку України.

Гіпотеза 1. *Чим більшою є кількість страховиків на ринку, тим більшим є обсяг доходів і премій, що збирають на ринку страхування.* Перевірка такого апріорного твердження показала його справедливість (рис. 1б). Лінійна кореляційна модель демонструє функціональну залежність між чистими страховими преміями і кількістю страховиків на ринку, яку можна записати у вигляді: $\text{ЧП} = 0,063 \cdot N - 15,76$ млрд. грн. з середніми значеннями $N = 361$ і $\text{ЧП} = 6,93$ млрд. грн. Регресійний аналіз щодо чистого доходу дає рівняння: $\text{ЧД} = 0,097 \cdot N - 31,51$ млрд. грн. з середніми значеннями величин $N = 422$ і $\text{ЧП} = 9,24$ млрд. грн.

Ємність. Динаміка ємності страхового ринку України за останнє десятиліття характеризується поступовим зростанням з 1996 року і суттєвим уповільненням після 2005 року. Пік ємності страхового ринку $\eta_{\text{ВП}}$ і $\eta_{\text{ЧП}}$ припадає на 2004 р., після чого спостерігається поступовий спад (рис. 2). Мінімальні значення спостерігаються після 2004 року в 2010 році. Зміна поведінки названих величин після 2004 року свідчить про те, що на страховому ринку змінилися умови і правила, внаслідок чого спостерігалася тенденція до зменшення важливості страхових послуг в економіці країни. Аналіз динаміки ВВП країни за період з 1996 по 2010 рік не виявляє особливих точок, ВВП щорічно збільшувався з 81,5 млрд. грн. у 1996 році до 267,3 млрд. грн. в 2003 році, а потім до 1094,6 млрд. грн. в 2010 році.

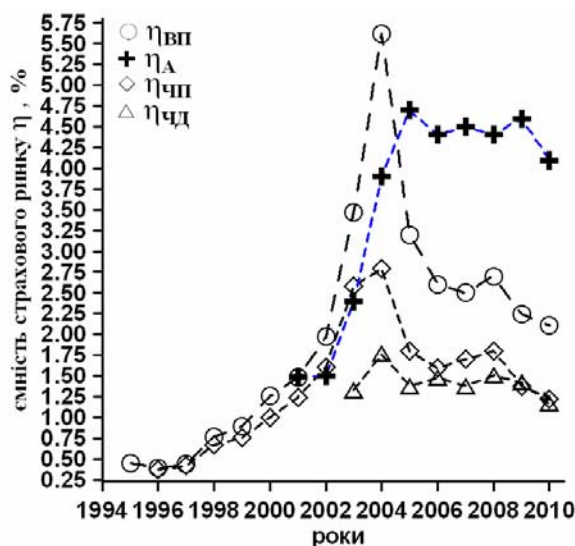

Рис. 2 Динаміка ємності страхового ринку України за останні роки.

Гіпотеза 2. Чим більшою є кількість страховиків на ринку, тим вищою має бути ємність страхового ринку. Таке припущення базується на тому, що «природно» було б очікувати. З отриманих результатів можна виокремити два випадки: 1) прямий причинно-наслідковий зв'язок між ємністю страхового ринку $\eta_{\text{ЧП}}$, $\eta_{\text{А}}$ і кількістю страховиків N ; 2) обернений причинно-наслідковий зв'язок між ємністю страхового ринку $\eta_{\text{ЧД}}$ і кількістю страховиків N .

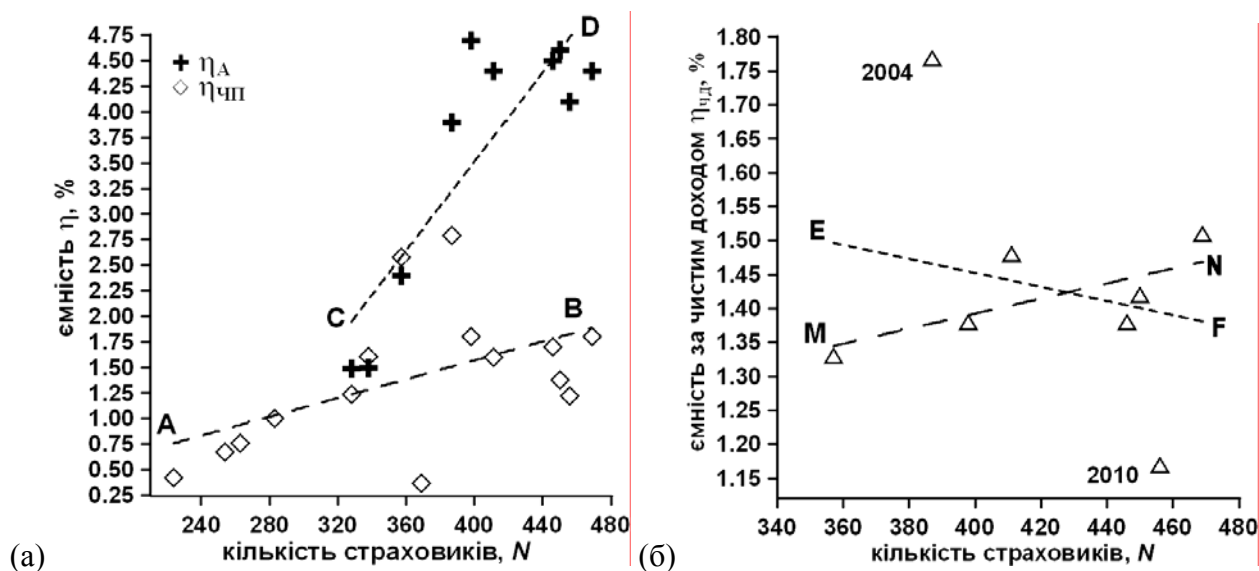

Рис. 3 Залежність ємності страхового ринку від кількості страховиків по роках.

Дія прямого причинно-наслідкового зв'язку між $\eta_{\text{ЧП}}$, $\eta_{\text{А}}$ і N виявляється такою, що чим більшою є кількість страховиків, тим вище ємність і навпаки (AB і CD на рис. 3а). Тому збільшення N приводить до зростання ролі страхування.

Обернений причинно-наслідковий зв'язок спостерігається для $\eta_{\text{чд}}$ і N (EF на рис. 3б) внаслідок існування суттєвих відхилень у 2004 і 2010 роках. Цікаво, що якщо виокремити названі дві точки у 2004 і 2010 роках, то буде спостерігатися прямий причинно-наслідковий зв'язок між $\eta_{\text{чд}}$ і N теж (MN на рис. 3б).

Таблиця 1

Рівняння кореляційно-регресійної залежності ємності страхового ринку від кількості страховиків

Ємність страхового ринку, %	Рівняння залежності	Позначення лінії на рисунку 3	Середні значення параметрів на інтервалі рівняння
$\eta_{\text{чп}}$	$\eta_{\text{чп}}=0,005 \cdot N - 0.27$	AB на рис. 3а	$\eta_A=1,4; N=362$
η_A	$\eta_A=0,022 \cdot N - 5.18$	CD на рис. 3а	$\eta_A=3,6; N=404$
$\eta_{\text{чд}}$	$\eta_{\text{чд}} = -0,001 \cdot N + 1.87$	EF на рис. 3б	$\eta_A=1,43; N=422$
	$\eta_{\text{чд}}=0,001 \cdot N + 0.95$	MN на рис. 3б (без 2004 і 2010 рр.)	$\eta_A=1,42; N=422$

Виявлена кореляція показує, що вплив кількості страховиків є більш суттєвим для ємності ринку за активами ($\eta_A \sim 0,022 \cdot N$), ніж за чистими преміями ($\eta_{\text{чп}} \sim 0,005 \cdot N$). Найменший вплив кількості страховиків спостерігається для ємності страхового ринку за чистим доходом.

Концентрація. Перейдемо до вивчення взаємозв'язку між ступенем монополізації страхового ринку і кількістю гравців на ринку. Аналіз динаміки концентрації показує, що в середньому, починаючи з 2000 року, спостерігається поступове зменшення значення CR_3 (рис. 4а). В останні п'ять років спостерігався ріст концентрації за активами CR_A , однак ця тенденція змінилася у 2009 році. Така поведінка показує поступове становлення ринку страхових послуг, функціонування за ринковими правилами і зростання конкуренції. Водночас, стан страхового ринку є поки що не стабілізованим, що підтверджується відсутністю певного характерного середнього значення концентрації.

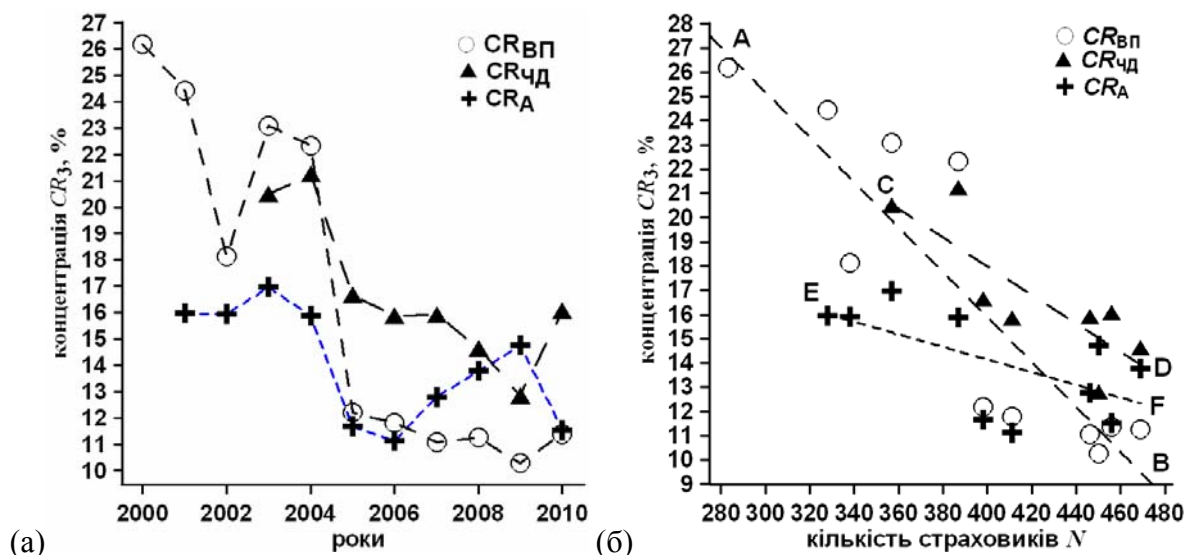

Рис. 4 (а) – концентрація CR_3 страховиків на ринку за останнє десятиліття;
(б) – взаємозв'язок концентрації CR_3 і кількості страховиків (таблиця 2).

Гіпотеза 3. Чим більшою є кількість страховиків на ринку, тим меншою є концентрація CR_3 , тобто тим меншу частку займають на ринку перші найбільші страховики.

Таке апіорне бачення спирається на теоретичну оцінку, згідно якої для рівномірно розподіленого ринку між N гравцями частка кожного повинна бути рівною $CR_1=100/N$. За таких умов концентрація перших трьох повинна бути $CR_3=300/N$. Для українського страхового ринку $N=450$, тому отримаємо теоретичне значення $CR_3=0,67\%$. На рисунку 4 можна побачити, що таке значення поки що не досягнуто.

Регресійний аналіз для концентрації CR_3 підтвердив гіпотезу 3 (рис. 4б) і детально показаний у таблиці 2 для різних випадків.

Таблиця 2

Рівняння регресійної залежності концентрації CR_3 від кількості страховиків на ринку

Концентрація CR_3 , %	Рівняння залежності	Позначення лінії на рисунку 4	Середні значення параметрів на інтервалі рівняння
CR_{BP}	$CR_{BP} = -0,093 \cdot N + 53,01$	AB на рис. 4б	$CR_{BP} = 16,56$; $N = 393$
CR_{CD}	$CR_{CD} = -0,059 \cdot N + 41,60$	CD на рис. 4б	$CR_{CD} = 16,72$; $N = 422$
CR_A	$CR_A = -0,026 \cdot N + 24,57$	EF на рис. 4б	$CR_A = 14,04$; $N = 404$

За даними таблиці 2 найбільш суттєвий вплив кількості страховиків виявляється для концентрації за валовими преміями ($CR_{BP} \sim 0,093 \cdot N$), найменший – за активами ($CR_A \sim 0,026 \cdot N$).

Таким чином, можна зробити висновок: зростання кількості страховиків зменшує різницю між найбільшими і найменшими страховиками і спрямовує ринок до більш рівномірного розподілу за преміями, доходами і активами.

Індекс Герфіндаля-Гіршмана. Найбільш інформативним показником щодо рівня конкуренції на страховому ринку є індекс Герфіндаля-Гіршмана. Еволюція останнього показує, що в середньому за останнє десятиліття показник HNI зменшується, а конкуренція на вітчизняному страховому ринку зростає (рис. 5а). Індекс $HNI_{\text{чД}}$ мав тенденцію щодо зростання у 2004 і 2010 роках.

Гіпотеза 4. Чим більшою є кількість страховиків на ринку, тим меншим є значення індексу Герфіндаля-Гіршмана, а отже тим менш монополізованим є ринок страхування.

Перевірка гіпотези 4 показує, що на індекс Герфіндаля-Гіршмана HNI суттєво впливає кількість страховиків (рис. 5б). Регресійний аналіз показує чітку кореляцію: чим більшою є кількість страховиків, тим меншим є значення індексу HNI (таблиця 3).

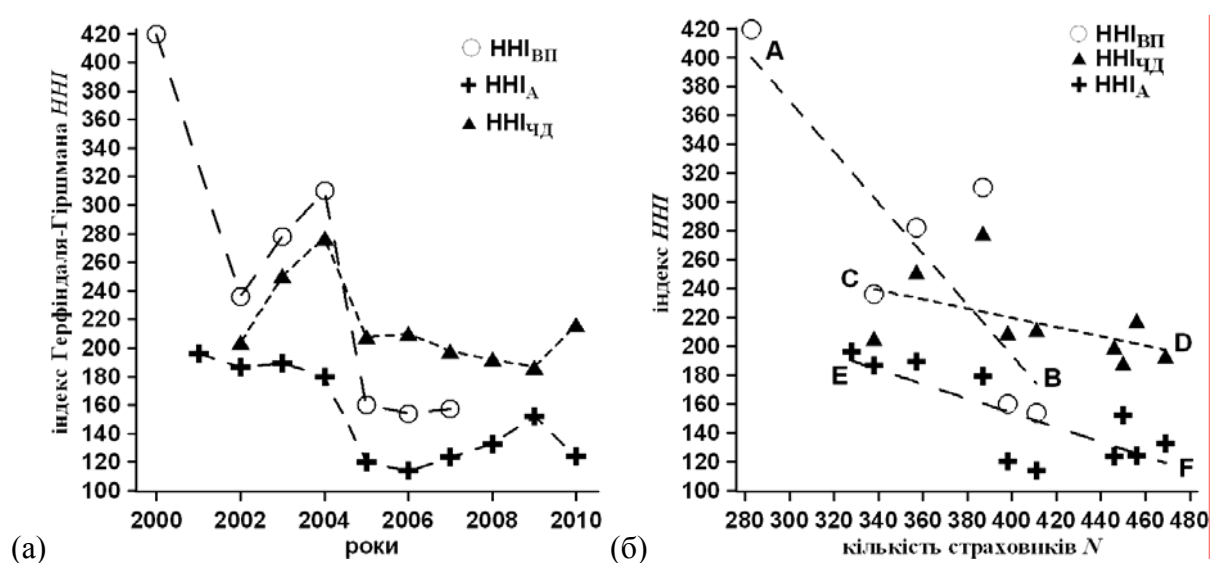

Рис. 5 (а) – зміна індексу HNI для страхового ринку України за останнє десятиліття;

(б) – взаємозв'язок індексу Герфіндаля-Гіршмана і кількості страховиків (таблиця 3).

Таблиця 3

Рівняння регресійної залежності індексу Герфіндаля-Гіршмана від кількості страховиків

Індекс, HNI	Рівняння залежності	Позначення лінії на рисунку 5	Середні значення параметрів на інтервалі рівняння
$HNI_{\text{ВП}}$	$HNI_{\text{ВП}} = -1,765 \cdot N + 899,9$	AB на рис. 5б	$HNI_{\text{ВП}} = 260,3$; $N = 362$
$HNI_{\text{чД}}$	$HNI_{\text{чД}} = -0,321 \cdot N + 348,29$	CD на рис. 5б	$HNI_{\text{чД}} = 215,7$; $N = 412,4$
$HNI_{\text{А}}$	$HNI_{\text{А}} = -0,502 \cdot N + 354,45$	EF на рис. 5б	$HNI_{\text{А}} = 151,8$; $N = 404$

Як бачимо з таблиці 3 найбільший вплив кількості страховиків спостерігається для індексу за валовими преміями $HNI_{\text{ВП}}$, найменша кореляція – у випадку індексу за чистим доходом $HNI_{\text{чД}}$.

Згідно теорії для рівномірного розподілу ринку, коли страховики мають однакову частку на ринку, індекс Герфіндаля-Гіршмана стає функціонально залежним і може бути розрахований за формулою $HHI=10000/N$ [13]. Враховуючи зміст показника Герфіндаля-Гіршмана і отримані результати щодо кількості страховиків, можна дійти висновку, що для вітчизняного страхового ринку пряме зменшення кількості страховиків без зміни ринкових умов у страховій галузі призведе до погіршення конкуренції на страховому ринку України.

Саме тому, на думку автора, не можна погодитися з деякими існуючими думками щодо необхідності зменшення кількості страховиків на ринку. Як бачимо, якщо це здійснювати у рамках заходів державного регулювання, наслідки можуть виявитися негативними. Це особливо актуально у тих випадках, коли зменшення кількості страховиків не буде пов'язано зі збільшенням охоплення ринку страховиками, що залишилися. Водночас, заслуговує на увагу той факт, що критерій ефективності діяльності страхового ринку може бути іншим. Наприклад, можна дослідити як впливає кількість страховиків і конкуренція на обсяги інвестицій в економіку країни і рівень доходності таких інвестицій. В такому випадку може виявитися, що зменшення кількості страховиків з одночасним зростанням капіталізації страховиків може дати позитивний ефект для економіки країни. Відповідне дослідження виходе за рамки даної роботи і буде розглянуто окремо.

Висновки

Дослідження показало, що чим більшою є кількість діючих страховиків, тим більшим є обсяг доходів і премій, що збирають на ринку страхування. Ємність страхового ринку в цілому показує прямий причинно-наслідковий зв'язок з кількістю страховиків. Динаміка ємності страхового ринку України за останнє десятиліття характеризується спочатку зростанням, суттєвим уповільненням змін і поступовим зменшенням в останні п'ять років. Концентрація найбільших страховиків відрізняється від значення для рівномірного розподілу і виявляється у такій залежності: збільшення кількості страховиків приводить до зменшення концентрації. За останнє десятиліття індекс Герфіндаля-Гіршмана зменшується, а конкуренція на вітчизняному страховому ринку зростає. За результатами регресійного аналізу виявлено, що чим більше страховиків на ринку, тим меншим є значення індексу Герфіндаля-Гіршмана і більшою конкуренція.

Література

1. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/>.
2. Базилевич В. Д. Страховий ринок України. – К.: Товариство "Знання", КОО, 1998. – 374 с.
3. Балук Н. Р. Моделі формування поведінки споживачів страхових послуг: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Н. Р. Балук – К., 2008. – 210 с.
4. Бігдаш В. Д. Напрямки розвитку конкурентоспроможності вітчизняних страхових компаній. // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. Частина 1 – Збірник наукових праць – 2009. – Випуск №3 (47). – С. 33-41.
5. Бланд Д. Страхование: принципы и практика / Составитель Дэвид Бланд: Пер.с англ. – М.: Издательство “Финансы и статистика”, 2000. – 416 с.
6. Єрмошенко А. М., Єрмоленко Л. В. Технологія аналізу конкурентної боротьби на страховому ринку. // Вісник української академії банківської справи. – 2006 с. – №2(21). – С. 48-55.
7. Гинзбург А. И. Страхование (Серия Краткий курс): Учебное пособие. – СПб: Питер, 2002. – 176 с.
8. Турбина К. Е. Экономика страхования и перестрахования / Под редакцией К. Е. Турбиной. – М.: Анкил, 1996. – 218 с.
9. Страхування: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
10. Филонюк А. Ф, Залетов А. Н. Страховая индустрия Украины. – К.: Международная агенция «БИЗОН», 2008. – 448 с.
11. Фурман В.М. Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку. – К.:КНЕУ, 2005. – 296 с.
12. Шахов В. В. Страхование: Учебник / Под редакцией профессора Шахова В. В. – М.: Анкил, 2002. – 480 с.
13. Шірінян Л., Шірінян А. Конкурентоспроможність страхового ринку України в сучасних умовах // Економіка України – 2011. – №7. – С. 37-48.
14. Шумелда Я. Особливості конкуренції на страховому ринку України // Страхова справа. – 2007. – №2. – С. 4-7.
15. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>.

16. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 13.09.07 № 8000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dod_8000.pdf.

17. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 15 вересня 2005 р. № 4619 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/05/10/13/2042>.